

ДУХОВІ ІНСТРУМЕНТИ В ДЖАЗОВІЙ МУЗИЦІ

Чернов І.Б., Сагітов О.Т., Давиденко В.В.

Київський національний університет культури і мистецтв

В статті аналізується специфіка звернення до духових інструментів в джазі. Наголошується, що провідною рисою джазового мистецтва є стильове різноманіття. Важливим фактором, що сприяв популяризації того чи іншого музичного інструменту в конкретний історичний момент, була його відповідність запитам часу, а також можливі трансформаційні процеси, які впливали на його удосконалення. Характерною ознакою джазового мистецтва є його універсальність, адже при дотриманні специфічного метроритмічного компонента, використання фактично будь-якого духового інструменту буде доцільним. Обираючи той чи інший духовий інструмент для гри джазу, необхідно керуватись принципом відповідності його семантико-виразних та технічних можливостей для втілення художнього образу.

Ключові слова: джаз, духові інструменти, саксофон, труба, кларнет, флейта.

Постановка проблеми. Джазова музика є однією з найбільш цікавих сфер мистецької практики. Її популярність не вщухає вже протягом століття, демонструючи схильність до перманентної модифікації, що проявляється у появі чисельних стильових відгалужень. Різноманіття напрямків, які можна залучити до джазової музики, часом важко порівняти та віднайти спільні домінуючі риси, хоча на інтуїтивному рівні відчувається їх родова спорідненість. Важливим фактором, що визначає сутність джазового мистецтва, є його схильність до взаємодії з іншими різновидами музики. Одним з питань, які потребують наукового обґрунтування, є дослідження ролі духових інструментів в джазі та певних трансформаційних процесів, які відбуваються з ними по відношенню до академічної традиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти джазового мистецтва аналізувались в роботі О. Чернишова, В. Фейертага. Питання використання духових інструментів в музичному мистецтві представлені в роботах В. Дубок та Ю. Толмачьова. Проблема використання флейти в джазі окреслюється в розробці вітчизняного автора М. Перцова.

Виділення раніше не вирішених частин проблеми. Попри те, що джазове мистецтво знайшло певне обґрунтування в сучасному мистецтвознавстві, ряд питань, пов'язаних зі специфікою використання в ньому різноманітних духових інструментів залишається мало дослідженим.

Формулювання мети дослідження. Метою статті є аналіз специфіки використання духових інструментів в джазі та їх творчого «перевтілення» порівняно з академічною музикою.

Виклад основного матеріалу. Одними з найдавніших інструментів, які присутні практично у всіх культурах світу є духові. Їх надзвичайна різноманітність, що проявляється, звичайно ж, не тільки у їх зовнішньому вигляді, а й у принципах звуковидобування, матеріалі виготовлення, методах гри на них відтворює специфіку культури, в якій вони виникли. Ю. Толмачьов та В. Дубок зазначають, що серед предметів матеріальної культури епохи палеоліту вже зустрічаються духові інструменти, які нагадують сучасні. Так можна було виділити три види духових інструментів: 1) стародавні флейти – поздовжні, поперечні і багатостовбурні, де звук виникав в результаті тертя струменя повітря об гострий край

лабіального отвору; 2) інструменти язичкового типу звуковидобування, що є пращурами сучасних гобоя, фаготів і кларнетів, звук на яких утворювався за допомогою коливань очеретяних пластинок під впливом повітряного потоку; 3) інструменти з воронкоподібним мундштуком, від яких пішли мідні духові, звук на них утворювався за рахунок губ виконавця, що були збудником коливань повітряного стовпа.

В стародавніх культурах духових інструментів було чимало, гра на них супроводжувала світське та релігійне життя народів. Особливо значною була їх роль в воєнній музиці, що мала більш прикладний характер. З плином часу, після того, як починається формування професійного музичного навчання, пов'язаного з затвердженою системою нотації, відбувається й поступова відмова від етнічних різновидів інструментів на користь більш уніфікованих та в певному сенсі універсальних. Більшість інструментів, які існували з давніх часів, зазнають чималої структурної трансформації, що сприяє їх універсальності та, відповідно, більш широким виконавським можливостям. Метою майстрів було розширити діапазон, зробити більш-менш однорідним звучання у різних регістрах, сприяти покращенню естетичного забарвлення звучання. Лише на рубежі XVII-XVIII ст. з'являється кларнет, що був створений в 1701 році відомим нюрнберзьким майстром дерев'яних духових інструментів Іоганном Крістофом Деннером. Чималі зміни відбуваються також і з флейтою, в якій додають клапани, що спростило гру півтонів, уможливило виконання хроматичних пасажів. Значними були відкриття, здійснені представниками різних національних культур – П. Флоріо (Італія), Д. Тесіту (Англія), І. Тромліц (Німеччина), П. Петерсен (Данія). Згодом, надзвичайно важливі трансформації з флейтою відбуваються за рахунок новацій Т. Бьома.

Отже, модифікація інструментів створює додаткові виразні можливості, внаслідок чого вони швидко поширюються. До XX століття найбільш популярними є наступні інструменти, що стали незмінними учасниками симфонічного оркестру: флейти (та флейта пікколо), кларнети та англійській ріжок, гобої, фаготи, труби, тромбони, валторни, туби. Проте, якщо розглянути сучасну музику, достатньо велика роль відводиться інструментові, що є набагато молодшим, порівняно

з вищеперерахованими – саксофону. В певному сенсі його можна вважати нащадком обох оркестрових груп інструментів – як дерев'яної, так і мідної духової, адже його творець – Ганс Сакс намагався розширити групу офіклейдів (маються на увазі мідні духові інструменти з клапанною системою), заповнивши таким чином певну прогалину інтонаційного характеру, що утворилась між мідними та дерев'яними. Після того як саксофон був представлений в 1841 році на розсуд широкої аудиторії, він досить швидко і схвально починає сприйматися в музичній культурі. Вже через рік Гектор Берліоз пише твір для голосу та духових інструментів, одним з яких стає саксофон. Згодом й інші композитори починають використовувати його в своїх творах, як симфонічних, так і оперних.

Справжній розквіт популярності саксофону починається з зародженням джазу. В розвитку джазового мистецтва можна виділити декілька етапів. Так сучасний мистецтвознавець О. Чернишов окреслює такі періоди, як протоджаз, легкий джаз та концертний джаз: «Ми схильні розглядати джаз в еволюції, в його становленні, тому пропонуємо умовно розділити всю історію джазу на три мега-пласта: 1) протоджаз (переджазові форми музикування); 2) «легкий» джаз (аж до повного формування гармонійної «імпрізації-наквадрат» і джазової оркестровки для біг-бенду в стилі «свінг»); 3) концертний джаз: модернджаз, авангард-джаз та інші напрямки в сторону «серйозної» концертної музики» [4, с. 11]. Ряд дослідників, а саме В. Фейертаг вважають, що в джазі майже немає ніяких специфічних музичних інструментів, а його сутнісною відмінністю є спосіб і манера їх використання [3].

Варто відмітити, що хоча в наш час досить важко уявити собі звучання джазового твору без саксофону, проте на рубежі ХІХ – початку ХХ століття виконавсько-інструментальний склад колективів був надзвичайно мінливим. Набагато більша роль відводилась кларнетові, часом використовувались флейти, досить часто солісти грали партії на корнеті та трубі. В новоорлеанському стилі джазу була певна схема функцій голосів та інструментів, які їх виконують. Досить влучно її змальовують Ю. Толмачов та В. Дубок: «Сформувався так званий новоорлеанський стиль джазу, який будувався за певною схемою. Перш за все, передня лінія оркестру – корнет (пізніше труба), кларнет і тромбон програвали певну тему, причому мелодію зазвичай вів корнет, а потім всі три інструменти імпрізували кілька квадратів, в яких ведення мелодії було доручено корнетові; тромбоніст вставляв мелодійні поспівки, використовуючи стійкі звуки гармонії» [2, с. 86].

Одним з характерних складів ери диксилендів було поєднання в одному оркестрі труби, тромбону, корнету, кларнету. Згодом, з формуванням біг-бендів, відбувається остаточне утвердження складу, який поєднав інструменти обох груп академічної музики – дерев'яної та мідної духової, долучивши до них цілу групу саксофонів. Відтепер духові група колективу могла нараховувати п'ять саксофонів (два альту, два тенора, один баритон), чотири труби, чотири тромбони, а також флейти та кларнети, і досить рідко флюгель-

горни й труби. Подібна різноманітність духових інструментів створила великі можливості для посилення загальної динамічної шкали звучання біг-бенду, який гарно «пасував» для значних за розміром концертних приміщень. Збільшення кількості учасників, які здатні виконувати мелодичну лінію, створювати підголоски до неї, заповнювати фактуру акордовими послідовностями стали причиною того, що намітилась проблема у створенні якісних та складних аранжувань. «В оркестровці справжнього джазу завжди була певна кількість тактів, залишених для імпрізації; тому скільки б раз джаз-оркестр ні виконував одну і ту ж річ, вона завжди буде звучати по-різному. Це і дало привід деяким критикам говорити, що джаз можна записати на грамплатівку але не можна записати в нотах. Говорячи, що джаз не можна записати на ноти, мають на увазі не тільки імпрізацію, а й особливе почуття заразливого ритму, яке по-англійськи буде називатися «beat» (біт – пульсація, ритм)» [2, с. 92].

Біг-бенди, в яких в мелодичну секцію входило чимало різних духових інструментів, могли варіювати роль кожного з них у конкретній композиції. Застосування труби, саксофона, кларнету в якості інструменту, що виконує мелодичну лінію, створювало широкий спектр виконавських образів. Хоча зараз саксофон частіше сприймається як суто джазовий інструмент, проте на етапі формування перших стильових відгалужень в джазовій музиці, кларнет використовувався набагато частіше. Особливо притаманним це було в новоорлеанський період, а з появою свінгу і бібопу, кларнет поступився своїм місцем саксофону. Звісно ця тенденція не стосувалась ансамблів-диксилендів, що грають джаз в традиційній манері. Метою аранжувальників було обирати той ракурс, що підкреслить індивідуальні особливості тембру, з одного боку, та не зруйнувати динамічний баланс між партіями в біг-бенді.

Звичайно ж, широка палітра тих можливостей, які надає використання різноманітних духових інструментів в джазовій музиці, дозволяла створювати абсолютно протилежні художньо-образні сфери, проте є певні компоненти, які залишались незмінними, своєрідними константами джазу. Досить влучно, на нашу думку, їх окреслює О. Чернишов: «Наприклад, можна назвати класичні прийоми піцикато «мандруючого баса» (walking bass) для контрабаса, особливі звуковидобування палицями або щітками для ударної установки, пульсацію в партії гітари, фортепіанні, саксофонні або мідні блок-акорди, різноманітні сурдини, глісандо, вібрато, шейк-трелі, шаутвігуки духових, струнних або вокалістів і багато інших найяскравіших фарб джазу» [4, с. 12].

Мелодична лінія у кларнета дозволяла втілювати танцювальний бадьорий настрій, разом з тим, при переважанні середніх голосів нашаруваннями мідних духових інструментів, виникало враження дещо «придушеного» звучання. Серед відомих джазових кларнетистів можна згадати імена Джиммі Нуна, Джонні Додса, Сіднея Беше, Джиммі Дорсі (що грав і на саксофоні, і на кларнеті), Артї Шоу, Бенні Гудмена та інших. Якщо розглядати сучасний стан розвитку джазу, то більшої популярності здобуває такий його різновид, як бас-кларнет, визначними виконавцями на

якому був саксофоніст Ерік Долфі та сучасний музикант Джон Сермано.

Ще одним з інструментів, який широко представлений, як в академічній, так і джазовій музичній традиції є труба. В різних напрямках музичної культури вона мала значне застосування. Досить тривалий час вона залишалась натуральним інструментом, а після того як була винайдена вентильна система, завдячуючи якій труба здобула сучасних виконавських можливостей на початку XIX століття, звернення до неї з боку професійних композиторів зросло. Так в історії музичного мистецтва є ряд концертів для труби з оркестром, які становлять основу репертуару видатних виконавців, це – концерти Й. Гайдна, П. Хіндеміта, Р. Щедріна, Л. Колодуба та ряд інших. Після зародження джазу труба стала одним з найбільш часто застосованих інструментів. «Чиказький стиль зіграв в народженні свінгу величезну роль. Зародження біг-бэндів, настільки тісно пов'язаних зі свінгом, відбулося ще в надрах «гарячого джазу», коли в 1924 році Луї Армстронг перейшов до Флетчера Хендерсона. Труба відразу стала королівським інструментом джазу, а разом з нею почалася і історія альт-саксофона в джазі, без якого свінг взагалі був немислимий» [2, с. 98]. Традиції, закладені майстерним та неповторним виконанням Луї Армстронга, Діззі Гіллеспі, Майлза Девіса стали основою для формування професійного рівня сучасних виконавців-духовиків. Серед видатних джазових трубачів варто згадати імена Артуро Сандовалля, Лероя Джонса, Кріса Ботті, Тіля Броннера та ряд інших. Звучання труби в джазовій музиці звичайно ж відрізнялось від того, що було присутнє в академічній.

Саксофон став одним з провідних духових джазових інструментів. Зазначимо, що одні з перших джазових саксофоністів однаково легко грали також на флейті та кларнеті. Провідними виконавцями були Лестер Янг, Коулмен Гокінс, Чарлі Паркер, Орнет Колмен, Джон Колтрейн, Пол Дезмонд. Серед більш сучасних виконавців варто згадати імена Майлза Девіса, Джона Зорна, Кріса Поттера та інших саксофоністів.

Варто відмітити, що є ряд інструментів, які в меншій мірі асоціюються у слухачів з джазовим звучанням, як-от флейта. Проте в XX столітті виникає цілий ряд виконавців, які починають застосовувати флейту в джазі. «З середини тридцятих років XX ст. з'являються перші джазові виконавці на флейті. Саме в цей час набува-

ють популярності такі музиканти, як Альберто Сокаррас Естачі, який грав кубинську музику і джаз на кларнеті та флейті. Його сучасником був американський джазовий флейтист та саксофоніст Вейман Карвер» [Перцов, с. 123]. М. Перцов в своїй роботі згадує ряд виконавців, які грають джазові твори на флейті. Це, насамперед, Кліффорд Еверетт «Bud» Shank та Уесс Френк Веллінгтон. Одним з напрямків, представлених в популярній культурі сьогодення є етно джаз, засновником якого є – Хербі Манн (справжнє ім'я Герберт Джей Соломон). Перцов відмічає, що досить багато американських виконавців на флейті були мульти-інструменталістами, тобто вони грали й на інших духових інструментах, насамперед саксофоні, флейті та кларнеті – це Сем Мост, Юсеф Латіф, Ролан Кірк, Джеймс Ньютон, Х'юберт Лоуз. «Расаан Ролан Кірк, який вмів грати на 45 інструментах, здійснив неабиякий внесок саме у розвиток флейтового мистецтва. Він активно використовував прийом гри «продування» (overblowing), коли під час подачі повітря в інструмент, виконавець одночасно підспівував сам собі в мікрофон» [1, с. 123]. Джазове мистецтво – це система, в якій досить часто поєднуються елементи абсолютно різних культур та традицій, а флейта – інструмент, що має значні виразні можливості, які ще не до кінця розкриті. «Розвиток музичної практики відбувається шляхом синтезу різних елементів та постійного оновлення за рахунок взаємодії традиційних елементів та певних новацій» [1, с. 123].

Висновки. Джазове мистецтво посідає чільне місце в сучасній музичній культурі. Одними з основних інструментів, без яких важко уявити звучання джазового колективу – це духові. Широкий спектр духових інструментів, що застосовуються в джазі, створюють велику палітру для втілення різних образних сфер. Провідною тенденцією сьогодення є схильність до творчого переосмислення тих інструментів, що довго асоціювалися виключно з академічною музикою. Разом з тим, джаз, як відкрита система, постійно спрямований до перманентного оновлення, пов'язаного як із залученням різного інструментарію, пошуками нових прийомів гри на вже відомих інструментах та прагненням якнайкраще відповідати духові епохи. Зауважимо, що при всій стилевій різноманітності та прагненню до глибинного оновлення, в джазі залишається ряд традиційних константних начал, які й допомагають створювати неповторну ауру, яка привертає слухачів.

Список літератури:

1. Перцов М.О. До питання застосування флейти у джазі // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016», 20-21 квітня 2016 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А.Є. Конверський [та ін.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. – Ч. 5. – С. 121-123.
2. Толмачев Ю.А., Дубок В.Ю. Музыкальное исполнительство и педагогика. Учебное пособие. – Тамбов: Издательство ТГТУ, 2006. – 208 с.
3. Фейертаг В.Б. Джаз. Энциклопедический справочник. – СПб.: Скифия, 2008.
4. Чернышов А.В. Джаз и музыка европейской академической традиции: Автореф. диссертации... кандидата искусствоведения: 17.00.02 / Чернышов Александр Валерьевич. – М., 2009. – 32 с.

Чернов И.Б., Сагитов А.Т., Давыденко В.В.

Киевский национальный университет культуры и искусств

ДУХОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ В ДЖАЗОВОЙ МУЗЫКЕ

Аннотация

В статье анализируется специфика обращения к духовым инструментам в джазе. Отмечается, что ведущей чертой джазового искусства является стилевое многообразие. Важным фактором, способствовавшим популяризации того или иного музыкального инструмента в конкретный исторический момент, было его соответствие запросам времени, а также возможные трансформационные процессы, которые влияли на его усовершенствование. Характерным признаком джазового искусства является его универсальность, ведь при соблюдении специфического метроритмического компонента, использование практически любого духового инструмента будет целесообразным. Выбирая тот или иной духовой инструмент для игры джаза, необходимо руководствоваться принципом соответствия его семантико-выразительных и технических возможностей для воплощения художественного образа.

Ключевые слова: джаз, духовые инструменты, саксофон, труба, кларнет, флейта.

Chernov I.B., Sahitov O.T., Davydenko V.V.

Kyiv National University of Culture and Arts

WIND INSTRUMENTS IN JAZZ MUSIC

Summary

The article devoted the specificity of the reference to wind instruments in jazz. It is noted that the leading feature of jazz art is style diversity. An important factor that contributed to the popularization of a musical instrument at a particular historical moment was its correspondence to the demands of the time, as well as the possible transformational processes that influenced its improvement. A characteristic feature of jazz art is its versatility, because if a specific metrorhythmic component is observed, the use of almost any wind instrument will be expedient. Choosing this or that wind instrument for playing jazz, it is necessary to be guided by the principle of correspondence of its semantically expressive and technical possibilities for the embodiment of the artistic image.

Keywords: jazz, wind instruments, saxophone, trumpet, clarinet, flute.